

Юридичні науки

УДК 343.1

Жук Аліна Вадимівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Жук Алина Вадимовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zhuk Alina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Клепка Дар'я Ігорівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

науковий співробітник відділу дослідження

проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Клепка Дарья Игоревна

кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовного процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого;

научный сотрудник отдела исследования

проблем уголовного процесса и судостройства

Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности

имени академика В.В. Сташиса НАПрН Украины

Klepka Daria

Candidate of Law Sciences,

Assistant of the Department of Criminal Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University;

Researcher of the Department of Studying the

Problems of Criminal Procedure and Judicial System

Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime

Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine

**ЕФЕКТИВНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОДНА З
ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ЭФФЕКТИВНОЕ ДОСУДЕБНОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ КАК ОДНА ИЗ
ГАРАНТИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ПОТЕРПЕВШЕГО В
УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ
EFFECTIVE PRE-TRIAL INVESTIGATION AS ONE OF THE
GUARANTEES OF ENSURING VICTIM'S RIGHTS IN CRIMINAL
PROCEEDING**

Анотація. В роботі проведено аналіз ефективності досудового розслідування як одного з напрямків забезпечення прав потерпілого. Обґрунтовано, що ефективне досудове розслідування є однією з гарантій забезпечення прав потерпілого. Вироблено критерії ефективності досудового розслідування на основі практики ЄСПЛ.

Ключові слова: потерпілий, досудове розслідування, ефективне досудове розслідування, кримінально – процесуальні гарантії, практика ЄСПЛ.

Аннотация. В работе проведен анализ эффективности досудебного расследования как одного из направлений обеспечения прав потерпевшего.

Обосновано, что эффективное досудебное расследование является одной из гарантий обеспечения прав потерпевшего. Выработаны критерии эффективности досудебного расследования на основе практики ЕСПЧ.

***Ключевые слова:** потерпевший, досудебное расследование, эффективное досудебное расследование, уголовно - процессуальные гарантии, практика ЕСПЧ.*

***Summary.** In the article was analyzed the effectiveness of the pre-trial investigation as one of the ways to ensure the rights of the victim. It is substantiated that effective pre-trial investigation is one of the guarantees of ensuring the rights of the victim. The criteria for the effectiveness of pre-trial investigation based on the practice of the ECHR have been developed.*

***Key words:** the victim, pre-trial investigation, effective pre-trial investigation, criminal procedural guarantees, the practice of the ECHR.*

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Головним завданням та обов'язком держави у випадку вчинення злочину щодо особи є захист її законних прав та інтересів. Однак саме по собі декларування прав не може забезпечити їх реалізації, тому законодавцем запроваджено правові механізми, які гарантують безперешкодну реалізацію прав та законних інтересів особи. Саме такою гарантією в контексті ст. 3 Конституції України є обов'язок держави провести ефективне досудове розслідування з метою захисту особи від злочинного посягання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними аспектами забезпечення прав та законних інтересів потерпілого займалися такі науковці як: С. Абламський, О. Герасимчук, М. Демура, О. Пащенко, С. Перепелиця, В. Сокурєнко та інші. Проблемами пов'язаними з

ефективністю кримінальної процесуальної діяльності, досліджувалися у наукових працях Ю. Гурді, О. Зозулинського, Г. Кожевникова В. Пшонки та ін. Однак незважаючи на значні наукові доробки лишилися питання, які не знайшли свого вирішення, зокрема ефективність досудового розслідування як одна з гарантій забезпечення прав потерпілого.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є дослідження поняття ефективності досудового розслідування як однієї гарантії захисту прав потерпілого в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи поняття кримінальних процесуальних гарантій у науковій площині, слід визнати, що нині серед науковців немає єдності щодо дефініції «юридичні гарантії» в цілому і «кримінальні процесуальні гарантії» зокрема, проте у довідкових джерелах можна знайти тлумачення змісту гарантій (від фр. *garantie* – забезпечення) як: 1) забезпечення якоїсь дії; 2) умову виконання дії, яка призведе до беззаперечного успіху; 3) додаткову страховку якоїсь дії [1, с. 9].

Зокрема в літературі зазначається, що кримінально-процесуальні гарантії – це передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав та законних інтересів осіб, які беруть в ньому участь [2, с. 32].

На думку Л. Лобойка, гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [3, с. 38-39].

Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна звертають увагу на те, що процесуальні гарантії – це сукупність встановлених законом правових норм, які забезпечують законність кримінального провадження, прийняття обґрунтованого рішення і виконання інших завдань кримінального судочинства. Цінним є зауваження науковців, що процесуальні гарантії у

широкому значенні охоплюють весь кримінально-процесуальний порядок, у вузькому значенні систему процесуальних гарантій складають ті з них, що надаються особам, які беруть участь у кримінальному провадженні [4, с. 28].

Однак, звернімо увагу, що науковці розглядають кримінально-процесуальні гарантії лише як систему правових норм, у контексті чого вважаємо доцільним погодитись з О. П. Кучинською, яка зазначає, що й наявність цілої системи юридичних гарантій, навіть закріплених законодавчо, ще не є свідченням якісного забезпечення прав особи. Закон у своїх нормах закріплює елементи системи гарантій лише статично. Водночас, функціонування цієї системи тісно пов'язане та багато у чому зумовлене організаційною роботою органів державної влади, а також є невід'ємним від правосвідомості та правової культури населення й посадових осіб [5, с. 7].

У зв'язку з чим уваги заслуговує думка П. М. Рабиновича, який під кримінальними процесуальними гарантіями розуміє і певні норми права, і правозастосовну діяльність, що на них ґрунтується, й індивідуальні юридичні акти, якими ця діяльність фіксується [6, с. 237].

Не ставлячи за мету формулювання власного визначення кримінально-процесуальних гарантій прав потерпілого в кримінальному провадженні вважаємо необхідним погодитись з автором в тому, що сутність кримінальних процесуальних гарантій охоплює не тільки систему правових норм, а й діяльність державних органів. У зв'язку з чим вважаємо, що однією з гарантій прав та законних інтересів потерпілого є ефективне досудове розслідування.

До такого висновку можна дійти, зокрема, проаналізувавши характерні риси кримінальних процесуальних гарантій, запропонованих М. А. Погорецьким. Так до таких ознак автор відносить: 1) встановлені законом способи; 2) встановлені законом засоби; 3) спрямованість на

захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 4) спрямованість на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [7, с. 12-13].

Звернімо увагу, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить поняття ефективного досудового розслідування. Однак цей термін зустрічається у його позитивному або негативному значенні (неефективне досудове розслідування) у низці статей КПК України. Так, наприклад, відповідно до в ч. 4 ст. 38 КПК України орган досудового розслідування зобов’язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Щодо неефективного досудового розслідування, то це поняття передбачено, зокрема, п. 8 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України.

Окремої уваги варто звернути на практику національних судів з приводу оскарження потерпілим неефективності досудового розслідування, адже такі випадки є непоодинокими. Так, слідчий суддя Добропільського міськрайонного суду Донецької області за результатами розгляду скарги ОСОБА_2 ухвалив: направити вказану ухвалу для відома та вжиття відповідних заходів керівнику слідчого відділу Добропільського ВП Покровського ВП ГУ НП в Донецькій області з приводу виявлених фактів неефективного досудового розслідування та несвоєчасного здійснення процесуальних дій, що призводить до порушення розумних строків проведення досудового розслідування в рамках кримінального провадження [8]. Однак, звернімо увагу, що позитивні рішення з приводу оскарження неефективного досудового розслідування є поодинокими, здебільшого слідчі судді відмовляють у відкритті провадження за скаргою на підставі ч. 4 ст. 304 КПК України.

З огляду на наявність вище вказаної судової практики та з метою забезпечення належної реалізації прав потерпілого, вбачається необхідним з’ясувати сутність ефективного досудового розслідування, враховуючи

відсутність відповідного тлумачення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Так, у довідковій літературі «ефективний» визначається як такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [9]; «ефективність» - результативність процесу, яка визначається як співвідношення ефекту, результату до затрат, які обумовили його отримання [10, с. 501]. На думку В.А. Афанасьєва, ефективність є одним з принципів наукового управління, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити вирішення поставлених завдань у якомога коротший строк при найменших затратах трудових, матеріальних і фінансових [11, с. 43].

Щодо ефективності досудового розслідування В. Т. Томін, наприклад, пропонує розглядати ефективність досудового розслідування крізь призму завдань та засад кримінального провадження. Зазначаючи, що для ефективного досудового розслідування необхідною умовою є законність дій слідчого, коли його дії засновані на повному і всебічному дослідженні всіх обставин кримінального провадження, аналізі та оцінці перевіреної доказової інформації при прийнятті процесуальних рішень. Успіх в розслідуванні кожного кримінального правопорушення забезпечується не тільки надійністю і оптимальністю дій слідчого, а й залученням до процесу розслідування когось ще з числа тих суб'єктів, які можуть надати кваліфіковану допомогу і чия участь на попередньому розслідуванні дозволена процесуальним законом. Неодмінною складовою ефективного кримінального судочинства є можливість використання різноманітних джерел інформації. Це визначається як раціональність. Досудове розслідування має бути також і економним в частині використання будь-яких засобів і витрат, в тому числі і бюджетних грошових коштів. Це теж властивість ефективності досудового розслідування вважає автор [12, с. 25-26].

В цілому погоджуючись з підходом, запропонованим автором, вважаємо що метою ефективного досудового розслідування є саме реалізація завдань кримінального провадження, закріплених в ст. 2 КПК України.

У контексті досліджуваної проблеми, з метою виокремлення критеріїв ефективності досудового розслідування вважаємо доцільним звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)

Звернімо увагу, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) не містить прямого обов’язку держави щодо проведення ефективного досудового розслідування однак системне тлумачення ст. 1-5,8,14 та Протоколу № 1 до Конвенції надає підстави стверджувати, що обов’язок ефективного досудового розслідування в Конвенції все ж таки закріплений, хоча і опосередковано.

Так, у своєму рішенні у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ ще раз повторює, що вимога оперативного розгляду справи непрямо передбачена у процесуальній частині ст. 2 Конвенції, тому від установ державної влади вимагається провести за власною ініціативою докладне і ефективне розслідування потенційних порушень норм ст. 2 [10].

Практика ЄСПЛ визначає мінімальні стандарти ефективності розслідування, які, включають в себе вимоги, що розслідування має бути незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю і оперативністю (подібне формулювання викладене у рішенні ЄСПЛ у справі «Менешева проти Росії»).

Окрім того, поняття ефективності розслідування розглядається у справі «Сергій Шевченко проти України», де вказано, що система, яка вимагається статтею 2 Конвенції, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам

щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Також існує вимога щодо оперативності та розумної швидкості такого розслідування, що передбачено у справі «Холодков і Холодкова проти України». У справі *Nachova v. Bulgaria* (Начова проти Болгарії) суд відмічає, що розслідування не буде ефективним доти, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані [11].

Важливо підкреслити, що ефективність досудового розслідування не можна ототожнювати з його результативністю. Пункт 176 рішення у справі «Гонгадзе проти України» (*Gongadze v. Ukraine*) вказує, що розслідування повинне також бути ефективним у тому розумінні, що воно має привести до визначення питання, чи використана сила була або не була виправдана за тих обставин (рішення у справі «Кая проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 р., заява № 22729/93, п. 87) та встановлення і покарання відповідальних осіб (рішення у справі «Огур проти Туреччини» (*Ogur v. Turkey*) [GC] від 20 травня 1999 р., заява № 21594/93, п. 88). Результат при цьому не має значення, але має значення здійснення заходів [12].

Про це зазначається і в параграфі 54 рішення Європейського суду з прав людини в справі «Барабанщиков проти Росії» від 8 січня 2009 року: «Обов'язок проведення розслідування – це «не обов'язок дати результат, а обов'язок застосувати засоби»: не у всіх випадках розслідування обов'язково буде успішним або дійде висновку, який збігається з описом подій, наданих скаржником; разом з тим воно в принципі мусить мати можливість домогтися встановлення фактів у справі і, якщо правдивість скарг підтвердиться, - встановлення і покарання винних [13, с. 127].

Висновки. Ефективність досудового розслідування є однією з найважливіших гарантій прав потерпілого у кримінальному провадженні, адже саме завдяки проведенню ефективного досудового розслідування можуть бути встановлені особи, які вчинили кримінальне правопорушення, що є запорукою відшкодування потерпілому, завданих збитків. На підставі проведеного дослідження вважаємо, що критеріями ефективного досудового розслідування є: незалежність, безсторонність, ретельність, оперативність, підконтрольність громадськості.

Література

1. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.
2. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. Київ: Либідь, 1999. 534 с.
3. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. Держ. Ун-т. внутр. Справ, 2006. 190 с.
4. Кримінальний процес: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.
5. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 4-8 .
6. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Наук. думка, 2000. 733 с.
7. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2014. №2(10) URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>.

8. Ухвала слідчого судді Добропільського районного суду Донецької області від 07 березня 2019 року провадження № 1-кс/227/122/2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1>
9. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/efektyvnyj>
10. Шестаков А.В. Экономика и право: энциклопедический словарь. Москва: Дашков и К, 2000. 531 с.
11. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом: монография. Москва: Политиздат, 1973. 392 с.
12. Томин В.Т., Попов А.П. Эффективное уголовное судопроизводство: управленческие, социальные и правовые аспекты. Пятигорск, 2003. 115 с.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» від 27 вересня 1995 року. URL: http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2_judg1.pdf
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шевченко проти України» від 4 квітня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гонгадзе проти України» від 08 листопада 2005 року. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sfsboyvsfkhk-iafkhsftsvarrya-fkhakhkhk-2-tuavs-ra-zykhkhya-zhnto/?month=03&year=2018
16. Стеценко Ю.В. Эффективное досудовое розслідування: зміст поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 49. Том 2. 2018. С. 126-129.